

Zuzana Stanislavová

Autenticita a detský aspekt

(K poetike modernej a postmodernej detskej literatúry)

Problematika autenticity, teda hodnovernosti, resp. pôvodnosti literárnej reality, sa dnes aktualizuje nepochybne aj v súvislosti s významovo nejednoznačnou, výrazovo dekomponovanou štruktúrou slovesného obrazu, postmoderne vystavaného z rozličných nielen literárnych žánrov, dokumentu a fikcie, ale aj z prvkov rôznych druhov umenia, resp. prvkov toho, čo do umenia v striktnom chápaní nepatrí vôbec. Ako podotýka Valér Mikula, táto kategória, ktorej profajškom je kategória štylizácie, teda určitého zámerného „deformovania“ stvárňovanej reality, viaže sa predovšetkým na fenomén autora, pričom „argument autenticosti je jednou zo základných rétorických figúr v našej literárnej tradícii“¹. V súvislosti s literatúrou pre deti a mládež má celý problém (ako ostatne i celá detská literatúra) v istom zmysle trochu špecifické hľadisko.

V literatúre pre deti a mládež bude asi užitočné problematiku autenticity zobrazeného sveta reflektovať okrem iného i na pozadí nesymetrického vzťahu vekovo, skúsenostne, citovo, pocitovo dospelý autor-nedospelý (detský) adresát. Potom vzhľadom

---

¹ Mikula, V.: *Autenticosť a štylizovanosť v slovenskej literárnej tradícii*. In: *Od baroka k postmoderne. Interpretácie sondy do slovenskej literatúry*. L. C. A. Levice, 1997, s. 140, štúdia s. 135-146, celkovo počet s. 159).

na nevyhnutnosť autora vziať do úvahy špecifikum istého veku a selektovať zo svojich pocitov, zážitkov, predstáv, je tvorba pre deti a mládež svojou podstatou vlastne vždy štylizáciou. Pojem autenticita v jeho ontologickom rozmere vo vzťahu k detskému aspektu možno však vykladať ako taký výber dospelostného poznania, empatického ponoru, cítenia a taký spôsob ich transformácie, ktorý je adekvátny poznávacím a pocitovým možnostiam a potrebám detského sveta na určitom stupni ontogenetického a psychofyzického vývinu. Autentická literatúra pre deti a mládež je teda taká, ktorá prináša dobovým detským čitateľom aktuálnu, presvedčivú správu o svete, kódovanú prostredníctvom dešifrovateľnej poetiky. V tom zmysle v tvorbe pre deti figuruje potreba nájsť riešenie na úrovni kompromisu medzi nevyhnutnosťou opakovať (vzhľadom na opakovanosť detstva v každej novej ľudskej generácii) a nevyhnutnosťou byť originálnym. Rovnako aktuálnou je potreba kompromisu medzi referenčnosťou a štylizáciou. Pretože odklon od autenticity (látkovej referenčnosti) a dôraz na štylizovanie, teda v konečnom význame na formu, vytvára bariéry medzi textom a realitou, komplikujúce recepciu.

V tvorbe pre deti a mládež zostávajú teda miera a spôsob štylizácie umeleckého zobrazenia limitované ontogenetickým hľadiskom a zákonitosťami žánru. Niektoré žánre (predovšetkým rozprávka) poskytujú štylizácii široký priestor, iné (napríklad spoločenská próza) preferujú autenticitu reálnosti – hoci fiktívnu.

Literatúra pre deti musí teda svojho adresáta rešpektovať ako nehotovú, vyvíjajúcu sa bytosť, potrebujúcu v istej nevyhnutnej miere algoritmizovať svoju estetickú i noetickú skúsenosť na základe zrozumiteľných a jasných pravidiel – postojoyých, hodnotových, žánrových či iných. Možno práve preto viaceré aktuálne estetické trendy literatúry pre dospelých predstavujú v detskej literatúre tvorivú i recepčnú bariéru, resp. predbežne nenachádzajú cesty účinnejšej aplikácie aj v poetike literatúry pre deti. V dôsledku toho zrejme ustupuje i záujem autorov o tvorbu pre deti, v ktorej sa cítia byť ohrození práve vo veci autenticity vlastnej tvorivej dielne, pretože cítia hrozbu, že buď len zopakujú už zabehané stereotypy (čo je zvlášť viditeľné v súčasnej detskej poézii alebo v príbehoch zo života detí), alebo že sa vystavia riziku mimobežnosti s detským príjemcom (oboje je evidentné najmä v autorskej rozprávke). V literatúre pre deti potom trvalejšie zostávajú poväčšine tvorcovia síce s ambíciami, ale bez invencie, ktorých uspokojuje i remeselne zvládnutý stereotyp. V takejto situácii sa však celkom pochopiteľne stráca aj záujem mladej literárnej vedy o seriózny a systematický výskum detskej literatúry. Osudovým dôsledkom je nielen skutočnosť, že niet mladej a vzrušujúcej literatúry pre deti a mládež, a ani mladej kritiky

tejto literatúry (v ostanom čase na Slovensku už ani špecializovaného časopisu pre otázky detskej literatúry²), ale aj skutočnosť, že literatúra pre deti, ako celok sa potáčajúca v stereotypoch, sa zásluhou elektronizácie života aj zásluhou vlastnou čoraz viac degraduje na púhy prostriedok nácviku čitateľskej techniky, keďže tú ešte stále potrebuje aj súčasný človek – hoci i pri internete.

Je potom vlastne zákonité, ak v súčasnom žánrovom spektre slovenskej literatúry pre deti a mládež absolútne vedie autorská rozprávka – množstvom autorov, textov i hodnôt. Najskôr to súvisí práve s vysokou mierou štylizácie, ktorú tento žáner umožňuje. Vďaka tomu autorská rozprávka dokáže dnes zo všetkých žánrov detskej literatúry aj najnaliehavejšie osloviť dnešného detského čitateľa. V tom zmysle dokáže i najpružnejšie absorbovať mnohé novodobé postmoderné tendencie v živote a kultúre, ba stáva sa na spôsob apokryfu žánrovým rámcom dospelostného tlmočenia aktuálneho životného pocitu či názoru. Aktualizuje sa teda v tejto súvislosti aj otázka autenticity žánru, keďže v takýchto prípadoch pojem rozprávka prestáva byť signálom konvenčného žánrového zaradenia, vyvolávajúceho očakávanie istého typu estetického komunikátu i príjemcu, skôr je signálom toho, že zmysel výpovede sa buď týka čohosi závažného, v tej súvislosti vytúženého alebo hodného zavrhnutia, čo však zostáva neskutočným, pretože to človek obyčajne nemôže, nechce, nevie príliš ovplyvniť, alebo sa signalizuje skutočnosť, že výpoveď je plodom autorovej imanentnej recesnej hry s jazykom alebo s aktom narácie. Na exemplifikovanie jedného i druhého môžu poslúžiť dva debuty z druhej polovice 90. rokov: kniha **Júliusa Satinského Rozprávky uja Klobásu** (HEVI, 1996) a kniha **Dušana Taragela Rozprávky pre neposlušné deti a ich starostlivých rodičov** (Koloman Kertész Bagaia L. C. A. Levice, 1998).

V prípade Taragelovej knihy už titul, parodicky parafrázujúci neinvenčné názvy moralizujúcich exempli z minulosti napovedá, že pôjde o hru – parodickú, postavenú na ostrom kontraste (teda podloženú hyperbolou a smerujúcu k nonsensu), hru týkajúcu sa formálnych konvencií vybraných žánrov i obsahových konvencií výchovného vzťahového rámca detí – dospelí. Ako žánrové východisko použil Taragel rámec utilitárneho žánru: didaktizujúceho a moralizujúceho exempla toho typu, ktoré ponúka negatívneho hrdinu ako odstrašujúci príklad správania sa. Z pedagogické-

---

² V roku 1998 časopis Bibiana, ktorý ako štvrťročná „revue o umení pre deti a mládež“ vychádzal na Slovensku od roku 1993, z ekonomických dôvodov prestal vychádzať, hoci predbežne oficiálne nedeklaroval svoj zánik.

ho hľadiska teda siahol (nepochybne zámerne) po najmenej uznávanom výchovnom spôsobe, ktorý umocňuje ešte aj drakonickou pointou: Vierke, ktorá si špárala v nose, narástol nos ako uhorka s perspektívou vrastenia prstov doň, Ferko, ktorý robil všetko naopak, sa nenávratne stratil, Anča, ktorá sa neumývala a smrdela, skončila ako obyvateľka chlieva, Katke, ktorá stále žalovala, zdrevenel jazyk a pod. Mravoučnú pointu, ktorú Taragel zásadne dodržiava, poväčšine persifluje napríklad nasledujúcim spôsobom: „Nuž, takto skončia všetci ufúllanci a smradochovia, milé deti. Che!“ (s. 37). Aj postavy vystupujúce vo funkcii pomocníkov pri naprávaní hyperbolizovaného detského hriechu (starí rodičia, starčekovia, ujovia a tety a pod.) v dôsledku neúspešnosti vo svojom poslaní spravidla odídu, stratia sa, umrú. Starostliví rodičia sú zasa vyslovene smiešni vo zveličenej vychovávateľskej nemožnosti.

Taragel v podstate aktualizoval a hyperbolizoval archetypálne znaky niekdajšej moralistickej prózy, parodoval a persifloval ich, využíjúc na to štruktúrne znaky rozprávky (teda žánru, ktorým pomenúva svoje prozaické útvary) len celkom obmedzene (princíp modelovosti postáv, sujetové funkcie). Sarkastickú grimasu, provokatívnu a zveličujúcu, nasvecovanie javov súvisiacich s pedagogickým debaklom súčasnej rodiny zdôrazňujú aj sekvencie knihy, v ktorých paroduje žánre vecnej literatúry (slovníkové heslo v kapitole *Pomocný slovník*, pedagogickú príručku v kapitole *Argumentár*) a zábavno-komerčné žánre (test v kapitole *Test neposlušnosti*, reklamný plagát na predsádke knihy: *Mucha domáca-detožerka*, *Zber neposlušných detí*). Rozprávkotvorným princípom nie je u Taragela iskriavá fantastika, básnivá imaginácia či obnosená animácia, ale hyperboia vybraného príznaku vyúsťujúca do nonsensu a grotesknej paródie, čo spolu s provokatívne sarkastickým postojom rozprávača vytvára priestor svojráznej „brutality a šoku“³. Taragelov text osloví nepochybne dospelého čitateľa, do akej miery sa tak stane aj vo vzťahu k čitateľovi detskému, je však diskutabilné.

Kniha Júliusa Satinského je postmodernistickou kolážou textu a obrazu, faktu a fikcie, umeleckých i pragmatických žánrov, pričom základným hrovým i rozprávkotvorným princípom je v tomto prípade mystifikácia čitateľa. Prostredníctvom nej Satinský paroduje archetyp rodinnej ságy, memoárového diela, interview, ale aj rozprávky. Princíp hry, teda mystifikáciu na úrovni fikcionalizácie autentického a auten-

---

³ Žemberová, V.: *Z rozprávky do rozprávky. O autonómnosti žánru a kompetencii motívu v autorskej rozprávke. Bibiana. Revue o umení pre deti a mládež*. 5, 1997, č. 3-4, s. 47

tizácie fiktívneho, odkrýva predslov, ktorý pripravuje čitateľa na to, aby prijal tento fenomén, stávajúci sa dominantným vo vzťahu k textu i vo vzťahu k fotodokumentácii. Hra faktu a fikcie, v ktorej sa dokumentárna vierohodnosť faktu (napr. fotodokumentu) relativizuje výmyslom a naopak – burleskný výmysel sa argumentačne podkladá pseudofaktami, je pretkaná alúziami na rozprávkové texty, ale aj na mierne lascívne súvislosti sveta dospelých. Psychofyzická existencia autora je doložená fotodokumentáciou, ale keďže ide o herca-humoristu, aj tá umožňuje bezrozmerné mystifikovanie čitateľa; texty zasa sú výsledkom aktivity štylizovaného rozprávača.

Tradičná slovesnosť pre deti sa v súčasnosti poväčšine pohybuje v poetických stereotypoch – v tom zmysle je neautentická. Postmoderná synkrézia žánrov, druhov, výrazových sústav jednotlivých umení i pragmatických sfér sa zasa (ako o tom svedčia prózy D. Taragela a J. Satinského) dotýka autenticity samotnej literatúry: v skutočnosti prestáva byť literatúrou v tradičnom, konvenčnom chápaní významu slova, stáva sa skôr kolážou (mutantom) rozličných výrazových systémov, nezakryte favorizujúc formálnu stránku artefaktu. Možno aj toto je jeden zo spôsobov akceptovania detského aspektu v dnešnom elektronicizovanom a internetovom svete. V každom prípade slovenská detská literatúra, prežívajúca krízu poetiky detského aspektu, dnes len celkom ojedinele ponúka obraz a pocit autentického súčasného detstva.